

Korset och Kronan

Nr 88/2021

Ordet om korset är en
dårskap för dem som går
förlorade, men för oss som
blir frälsta är det en Guds
kraft (1 Kor. 1:18)

Jesus säger: Håll fast vid
det du har så att ingen
kommer och tar din krona
(Upp. 3:11)

Den gode herden
leder sina får (Joh. 10)

Ca 10: Om nattvarden (7)

Låt oss nu först göra en liten återblick. Tidigare har vi sett hur artikel 10 i Augsburgska bekännelsen starkt framhåller att Kristi kropp och blod verkligen är konkret närvarande i nattvarden. Detta förklaras sedan närmare i Apologin, Schmalkaldiska artiklarna, Luthers katekeser och i Konkordieformeln. Här några citat från vår bekännelse och från Luthers nattvardsskrifter:

Så säger och bekänner jag också om altarets sakrament att Kristi kropp och blod verkligen är i brödet och vinet och äts och dricks med munnen, även om prästerna som räcker fram det eller de som mottager det inte tror eller på annat sätt missbrukar det (Luthers skrift 1528, WA 26, 506, 21).

Om Herrens nattvard lär de, att Kristi kropp och blod verkligen är närvarande under brödets och vinets gestalt och delas ut och tas emot av dem som tar emot sakramentet. De förkastar dem som lär annorlunda (CA 10, från tyskan, SKB 69).

"Menar du att vi inte vet om kraften i den gudomliga välsignelsen i nattvarden? Ty när denna sker gör han så att vi genom att ta emot Kristi kött och blod också blir kroppsligen förenade med Kristus så att han bor i oss." (Apol. 10, SKB 185f; citat från kyrkofadern Kyrillos).

Ordet är, säger jag, det som grundlägger och särskilt utmärker detta sakrament, så att det icke är blott och bart bröd och vin, utan med rätta kallas Kristi lekamen och blod. Ty det heter: "Accedat verbum ad elementum ert fit sacramentum", d.ä. "när ordet kommer till det utvärtes tinget, så blir det ett sakrament". Denna sats av S:t Augustinus är så träffande och riktig, att han knappast har sagt något bättre (Luthers och Augustinus ord i Stora katekesen, SKB 485).

Kristus dukar själv detta bord och välsignar det; ty ingen människa gör det framsatta brödet och vinet till Kristi lekamen och blod, utan blott Kristus själv, den för oss korsfäste, gör det. Orden uttalas av prästens mun, men genom Guds kraft och nåd och det ord, som han talar: Detta är min lekamen, välsignas de framburna elementen i nattvarden. (Chrysostomos ord i Konkordieformeln, art. 7, SKB 623).

"Även om jag över alla bröd uttalade orden: Detta är min lekamen, så skulle ingenting följa därav. Men när vi i enlighet med hans instiftelse

och befallning i nattvarden säga: Detta är min lekamen, så är det hans lekamen, icke för vårt tals eller våra maktords skull, utan på grund därav att han bjudit oss säga och göra så och bundit sin befallning och sitt handlande vid våra ord.” (Luthers ord i Konkordieformeln, art. 7, SKB 623).

Filippismen

Filip Melanchton kom senare tyvärr att mer och mer avvika från denna bibliska, lutherska lära. Det började med vissa förändringar redan 1540 i den s.k. *Augustana variata*, där Melanchton tog bort förkastandet av dem som lär annorlunda. Men detta uppmärksammades då inte särskilt mycket eftersom Melanchton ständigt ändrade och utvidgade sina skrifter.

Men efter Luthers död framträdde denna s.k. *filippism* starkare. Den gick ut på att närvaron med visshet föreligger först under ätandet och drickandet, och då inte så starkt knuten till elementen som Luther hade lärt. Luther betonade att det invigda brödet och vinet är identiskt med Kristi kropp och blod och att närvaron föreligger under hela handlingen från välsignelsen (konsekrationen, instiftelseordens läsande) till dess att allt det invigda har konsumerats. Luther använde också det gamla bruket med *elevation* (upplyftande) *knäfall* och *tillbedjan* av Kristi kropp och blod omedelbart efter instiftelseordens läsande. Melanchton kallade dessa bruk föraktfullt för *artolatrea* (brödtillbedjan).

Mot filippismen uppträdde en rad s.k. *gnesiolutheraner* (äktlutheraner). De försvarade med kraft den ursprungliga lutherska nattvardsläran och pekade på att filippismen var ute efter att söka samförstånd med de reformerta i Calvins efterföljd. Filippisterna försvarade den s.k. kryptokalvinismen (den dolda kalvinismen) som höll på att ta över Sachsen. Om denna rörelse skriver wikipedia:

”**Kryptokalvinism** (av grek. *kryptós*, dolda,

hemlig), ”förtäckt kalvinism”, är ett begrepp som betecknade kalvinistiskt inflytande inom den lutherska kyrkan årtiondena efter Martin Luthers död. Begreppet syftade främst på de tyskar som var anklagade för att i smyg införa den kalvinistiska nattvardsläran.

Kryptokalvinismen grundlades redan av Philipp Melanchthon och fördes sedan vidare av hans lärjungar under inflytande av kalvinistiska tankegångar främst bland teologerna i Wittenberg. Dessa framlade 1571 för August I av Sachsen den kryptokalvinistiska åskådningen i skenbart lutherska former i *Consensus Dresdensis*. Senare kom dock kryptokalvinisterna att undertryckas till förmån för luthersk ortodoxi, först 1574 och slutgiltigt efter Nicolaus Crells fall 1591.

I Pfalz däremot slutade striden om kryptokalvinismen med kalvinismens seger. Kryptokalvinismen gav även upphov till strider i Danmark genom Niels Hemmingsen och i Sverige under Karl IX:s regering.”

Gnesiolutheranerna

Filippisterna hade också försökt ändra inflytandet från Luther genom att ge ut hans skrifter redigerade så att Luthers ”krassa nattvardslära” inte längre skulle framträda så starkt. På detta svarade *gnesiolutheranerna* med att ge ut oförändrade utgåvor av Luthers skrifter.

Till gnesiolutheranerna hörde som nämnts tidigare Nikolaus von Amsdorf, Kaspar Aquila, Matthias Flacius, Nikolaus Gallus, Tilemann Hesshusius, Matteus Judex, Timotheus Kirchner, Georg List, Joachim Mörlin, Simon Musaeus, Joachim Westphal och Johannes Wigand (se Korset och kronan, nr 85).

Genom Konkordieboken 1580 kom den lutherska läran att segra över filippismen. Detta berodde främst på att *Martin Chemnitz* kraftigt företrädde Luthers nattvardslära. Tillsammans med *Kirchner* och *Selnecker* gav han ut ”*Histori dess Sacramentsstreits*” (sakramentsstridens historia) 1591. Där framhålls mot filippismen att det är rätt och riktigt att tillbedja Kristi kropp och blod efter

instiftelseordens läsande. Man citerar Luthers nära vän, fursten och biskopen *Georg av Anhalt (1507-1553)*, som skrev:

Vi vill inte alls ha något att göra med dem som menar att det är avguderä att tillbedja sakramentet, ja Kristus i sakramentet (Hardt, Venerabilis... s. 271).

Nikolaus Selnecker (1530-1592) gav också ut ett utdrag ur Georgs verk, uppställda efter Konkordieformelns schema för att visa att dessa lär ett och detsamma. Georgs inflytande visade sig också i Sverige, där ärkebiskop *Laurentius Petri* år 1562 gav ut en dialog som nära ansluter sig till en skrift av Georg.

Martin Chemnitz (1522-1585) ägnade i skriften "*Repetitio sanae doctrinae*" (1561) ett helt kapitel åt att försvara läran om att Kristi kropp och blod är tillbedjansvärda efter konsekrationen. Chemnitz avvisar där först papisternas bröddyrkan när de tillber Kristus "utanför bruket", d.v.s. genom att bevara invigt bröd efter måltiden och t.ex. gå i procession med det och då tillbedja det som Kristi kropp. Luther betonade att Kristi instiftelseord gäller måltiden men inte några bruk utanför denna. Men sedan bekänner sig Chemnitz till Luthers ord om den tillbedjansvärda eukaristin, alltså Kristi kropp och blod som närvarande under hela måltiden från och med konsekrationen. Detta hade gnesiolutheranerna ständigt framhållit (Hardt, a.a. s. 276).

Filippismens fara

Orsaken till att nattvarden blev föremål för så många stridigheter efter Luthers död var Melanchtons ändrade hållning, som ledde till att den reformerta förnekelsen hotade att invadera den lutherska kyrkan. Luther själv hade ju med kraft avvisat denna villfarelse i alla dess former, företrädd av Carlstadt, Zwingli och senare av Calvin. Men genom Melanchtons vacklande hållning var det nu inte mycket kvar av den äktlutherska, bibliska nattvardsläran. Melanchton lärde inte

längre en konkret, särskild närvaro då brödet verkligen identifieras med Kristi kropp, utan endast Kristi kropps allmänna allestädesnärvaro, som därför också finns i brödet och vinet.

Han avvisade också alla tankar på en tillbedjan av Kristi kropp och blod i brödet och vinet efter konsekrationen, ja, över huvud taget. Närvaron skedde enligt Melanchton inte på grund av att Kristi ord upprepas på hans befallning som ett gudomligt maktord, utan istället som en följd av handlingen. Först när hela handlingen har skett kan man veta att Kristus varit närvarande, menade Melanchton. Detta är den s.k. filippismen. Enligt denna är Kristi kropp och blod med visshet endast närvarande i ätandets och drickandet moment. Närvaron är dessutom inte heller specifikt knuten till brödet och vinet utan ges endast *med* brödet och vinet och den skiljer sig inte heller från allestädesnärvaron.

När detta stod klart för gnesiolutheranerna gick de till strids mot Melanchton och filippismen. De såg den nya nattvardsläran som ett stort svek mot reformationen. Melanchton skrev ju: "*Christus skall inte tillbedjas under brödets gestalt*" (*Christus sub panis specie non est adorandus*, Hardt, a.a. s. 241).

Melanchtons anhängare har dock alltid kunnat peka på att han visst inte säger att det bara är under ätandet och drickandet som Kristus är närvarande. Filippisterna i vår tid säger också att att man inte kan veta när Kristus blir närvarande, men att han ändå är närvarande i ätandet och drickandet. Melanchtons avvikelse låg framför allt i att han lät *handlingen* vara överordnad ordet. Det är själva handlingen som gör att Kristus blir närvarande. När den utförs uppfyller Kristus sitt löfte, menade Melanchton. Och vi kan inte veta detta säkert förrän ätandet och drickandet sker. Alltså är det enligt Melanchton felaktigt att lära att närvaron sker direkt

genom konsekrationen. Men följden blir att man sågar av den gren man själv sitter på. Grunden för nattvarden är inte handlingen utan Kristi eget ord: *"Detta är min kropp"*, *"Detta är mitt blod"*. Detta ord var verksamt i den första nattvarden, men det är också lika verksamt i vår nattvard därför att Kristus säger: *"Gör detta till min åminnelse"*. Handlingen måste därför underkastas ordet, som är Guds eget ord som uttalas över bröd och vin.

Men om man som Melanchton låter *handlingen* vara avgörande blir instiftelseordens upprepande i vår nattvard en bisak. Närvaron anses ju komma till stånd på grund av handlingen men inte på grund av att Kristus befallt oss att upprepa hans ord. Därför är det många filippister som idag hävdar att vi inte nödvändigtvis måste upprepa instiftelseorden. De säger också att om man läser dem är det inte för att de skall åstadkomma närvaron utan endast som en deklaration eller en förkunnelse om att vi nu firar nattvarden.

Den stora adorationstriden

Melanchton hade från början accepterat Luthers lära om tillbedjan av sakramentet. Men så småningom gick han helt ifrån detta och såg adorationen (tillbedjan) av sakramentet som den stora faran. Hardt skriver:

Melanchtons anklagelser för "artolatri" eller "brödtillbedjan" äro så vanliga hos honom, att de tendera att förlora sitt egentliga innehåll och i stället bliva kritiska uttryck inför alla formuleringar i sakramentsstriden, som Melanchton ogillade (a.a. s. 245).

Men samtidigt försökte Melanchton framträda som Luthers försvarare och arvtagare. Detta ledde ibland till att han angrep sina motståndare på helt fel sätt. Han anklagade till exempel Joakim Mörlin för att denne skrev: *"Du ska inte säga mum, mum, utan tala om vad det är prästen har i handen"*. Mörlin betonade med detta att prästen verkligen har Kristi kropp i sin

hand, och att han klart och tydligt måste bekänna detta inför församlingen. En sådan bekännelse var för Melanchton omöjlig och ett uttryck för *"brödtillbedjan"*. Därför angrep han Mörlin.

Men Mörlin hade ju hämtat detta direkt från Luther! I sitt brev till de kristna i Frankfurt am Main skrev Luther:

"Kommunikanten skall inte fråga vad prästen i sitt hjärta tänker och tror om Kristi kropp utan vad det är han räcker honom med sina händer. Här gäller det att inte tala med gröt i munnen och säga mum, mum" (WA 30, 3, 561).

Melanchton kritiserade också gnesio-lutheranen Erasmus Sarcerius, då denne efter ett missöde noga tog tillvara konsekrerat vin som, spillts ut på golvet, och sedan lät hyvla av golvet och bränna spånorna. Men detta var exakt vad Luther vid flera tillfällen gjorde av omsorg om att allt det konsekrerade verkligen är Kristi kropp och blod och inte skall trampas på. När Melanchton försökte uppträda som Luthers efterföljare kom han alltså istället många gånger att vända sin kritik mot Luther och dennes nattvardslära. Så är det också idag när moderna filippister förgäves försöker att hävda att deras lära stämmer överens med Luthers.

Den hårdaste striden om nattvarden bröt ut i Hamburg. Reformatorn Joachim Westphal (15210-1574) försvarade där Luthers lära. Han har i sin bok *"Apologia confessionis"* (1558) ett helt kapitel om tillbedjan av Kristi kropp och blod i sakramentet. Där påpekar han att uttrycket *"tillbedjan av sakramentet"* betyder detsamma som att *"tillbedja Kristus som är närvarande i sakramentet"* och inte som Melanchton hävdade tillbedjan av själva brödet och vinet, vilket givetvis vore avgudadyrkan. Westphal försvarade också bruket av elevation och klockklang under instiftelseordens läsande. Klockans klang är riktad till det lutherska folket som en inbjudan att tillbedja Kristus i sakramentet där han nu är närvarande genom

instiftelseordens läsande. Detta var ett försvar för vad Luther alltid hade lärt.

Samtidigt utkämpade *Andreas Musculus*, (1514-1581), en av Konkordieformelns författare, sin kamp år 1562 mot filippismen i Frankfurt an der Oder. Hans motståndare var filippisten Abdias Prätorius. Denne stödde sig på regeln att sakramentet inte föreligger ”utanför bruket”. Med bruket menade han då bara ätandet och drickandet. Men Musculus höll liksom Luther fast vid att bruket gäller hela handlingen från konsekrationen tills allt är konsumerat. Musculus införde då med stöd av fursten en ny ceremoni, den s.k. ”*ostentationen*” (framvisandet) av Kristi kropp och blod, vilken skedde omedelbart före utdelandet (Hardt, a.a. s. 249). Denna ordning har vi också i vår kyrka då prästen håller fram brödet och vinet med orden: ”*Se kära kristna! Detta är Herrens kropp. Detta är Herrens blod.*” Därmed markeras den bibliska läran, att allt det invigda nu är Kristi kropp och blod och att församlingen inbjuds att äta och dricka dessa gudomliga gåvor till syndernas förlåtelse.

Det kungliga beslutet var särskilt riktat mot Wittenbergs filippistiske kyrkoherde *Paul Eber*, som var adorationsförnekare. Han hade i en skrift 1562 uttryckligen gått emot både *elevationen* (upplyftandet) och *adorationen* (tillbedjan) av sakramentet. Eber menar att man omöjligt kan tillbedja Kristi kropp och blod under bröd och vin. Detta måste bli avgudadyrkan. Han hänvisar till Joh. 4:24 om att tillbedja Gud i anda och sanning. Eber följer alltså noga Melancthon i dennes avståndstagande från Luthers konkreta sakramentstillbedjan.

Tyvärr sker idag samma sak inom stora delar av lutherdomen. Även konservativa lutherska kyrkor som t.ex. Wisconsin-synoden (WELS) följer filippismen och ser den äktlutherska (gnesiolutherska) nattvardsläran som ett avsteg från Bibeln.

Jag vill här berätta något om mina teologiska samtal med ledande teologer vid

det wisconsiniska seminariet i Mequon år 1974. Som inbjuden gäst fick jag tillfälle att under en längre tid samtala med alla de ledande professorerna där.

Jag tog då fram vad Luther skriver om närvaron omedelbart efter konsekrationen, om elevation, tillbedjan och vikten av att ingenting av det konsekrerade skall bli över efter måltiden. Detta var frågor jag funderat mycket över. Professorerna vid fakulteten förklarade då, att detta var att jämföra med en bonde som plöjer i en leråker. Det fastnar då mycket lera på hans stövlar. Luther var som en sådan bonde, menade de. Han plöjde upp i den katolska leråker, vilket var nödvändigt. Men det fastnade samtidigt en hel del lera på hans stövlar, och dit hörde just sådant i nattvardsläran som jag nämnt ovan. Luthers lära om att allt bröd och vin som konsekreras verkligen är Kristi kropp och blod under hela nattvardshandlingen sågs av de wisconsiniska teologerna som katolsk ”lera” som hade fastnat på Luthers stövlar, och som vi därför idag inte har någon anledning att följa.

Några år efter detta samtal ledde mina vidare studier av Bibeln, bekännelsen och Luther till att jag inte längre kunde acceptera den wisconsiniska nattvardsläran. Inom Wisconsin höll man fast vid att man inte kan veta när Kristi kropp och blod blir närvarande. Man kan enligt dem ha ”åsikten” att det sker redan i och med konsekrationen, men man får inte göra det till en ”lära”. Detta är en märklig uppfattning. Om man i en kyrka får ha olika läromässiga ”åsikter”, bara man inte gör det till en ”lära” går man ifrån Bibelns tydliga befallningar om läroenhet. I den katolska kyrkan tilläts sådana ”åsikter” och den unge Luther accepterade detta. Men senare insåg Luther att detta är ohållbart. En kyrka skall inte ha ”åsikter” vid sidan om den lära som är uppenbarad i Skriften.

Forts. i nästa nr.